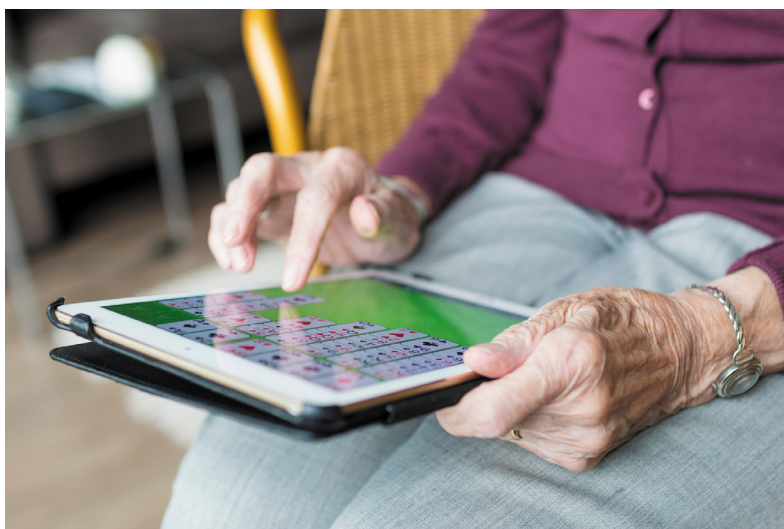

Sotsiaalsete rühmade esindatus veebimaailmas on oluline nii riigile, demokraatia toimimiseks kui ka inimeste ühiskonnas toimetuleku seisukohast. Foto on illustratiivne.

<https://pixabay.com>

Mis aitab saada digiühiskonna liikmeks?¹

MARE AINSAAR
Tartu Ülikooli
ühiskonnateaduste instituudi
sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika
vanemteadur

INDREK SOIDLA
Tartu Ülikooli
ühiskonnateaduste instituudi
analüütik

Eakate alaesindatuse tõttu arvutikasutajate seas ei saa ainult veebiküsitlust kasutada uuringuid lugeda Eestis rahvastiku puhul esinduslikeks.

Tänapäeva maailm muutub järjest enam arvutipõhiseks. Eesti kuulsus e-riigina on üleilmne, oleme Eestis uhked e-riigi pakutavate teenuste ning internetil põhineva lihtsa asjaajamise üle. Viimased Eurostati uuringud näitavad, et e-teenuste kättesaadavuse poolest on Eesti Euroopas esirinnas. 2017. aasta andmete järgi kasutab internetti riigiga suhtlemiseks 78 protsenti Eesti täiskasvanud elanikest (Eurostat 2018a). See on näitaja on kõrgem vaid Skandinaavia riikides, nagu Taani (89%), Island (85%), Rootsi ja Norra (84%) ning Soome (83%). Info- ja kommunikatsioonioskuste arendamise tähtsust on

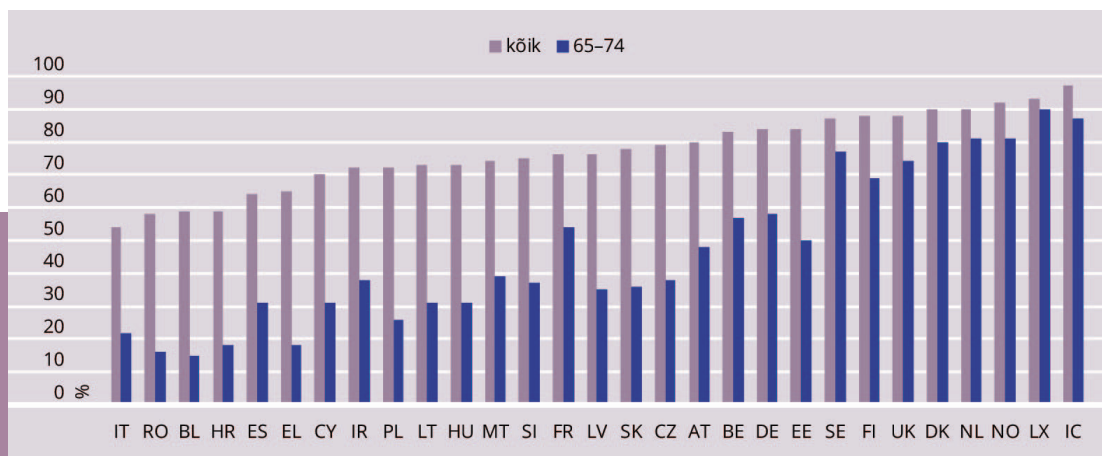
tunnustanud nii rahvusvaheline maailm (vt Pruulmann-Vengerfeldt *et al.* 2015) kui ka Eesti riik (Eesti infoühiskonna arengukava 2020).

Samas paistab Eesti silma suure vanuselise digilõhega. See tähendab, et erinevused noorte ja vanemaealiste arvutikasutuses on suured. Eesti inimeste oskuste uuringud näitavad, et koos vanusega vähenevad oskused mitmes valdkonnas, aga eriti suur lõhe on arvuti kasutamise seotud tegevuses (Halapuu, Valk 2013). Ajas need erinevused küll vähenevad (Ait 2016), kuid viimase Eurostati uuringu (joonis 1) järgi on Eestis kogu rahvastiku hulgas arvutit vähemalt kord nädalas kasutavate inimeste osatähtsus ligi 85 protsenti, mis on suhteliselt hea näitaja Euroopas, samas üle 65aastaste puhul on see näitaja vaid 50 protsenti, mis sarnase arvutikasutuse profiiliga riikide seas on suhteliselt väike. Teine Eesti riigi eripära on väike hinnaga seotud internetiühenduse barjäär – keskmiselt ainult 10 protsenti leibkondadest, kel pole internetti, ei saa seda endale lubada hinna pärast. Näiteks Euroopa Liidus on see keskmiselt 23 protsenti (Eurostat 2018). Ometi näeme Eestis interneti kasutamisel väga suuri erinevusi (joonis 2). Näiteks 2016. aasta lõpus ja 2017. aasta alguses ei kasutanud internetti ligi 80 protsenti 75aastastest ja vanematest inimestest. 65–74aastaste seas oli internetikasutajaid umbes pool. Alla 54aastaste seas võib interneti mittekasutamist lugeda pigem haruldaseks (10%). Seega ajal, kui noorematele põlvkondadele on internetiühendus ja arvuti kasutamine

¹ Eelretsenseeritud artikkel.

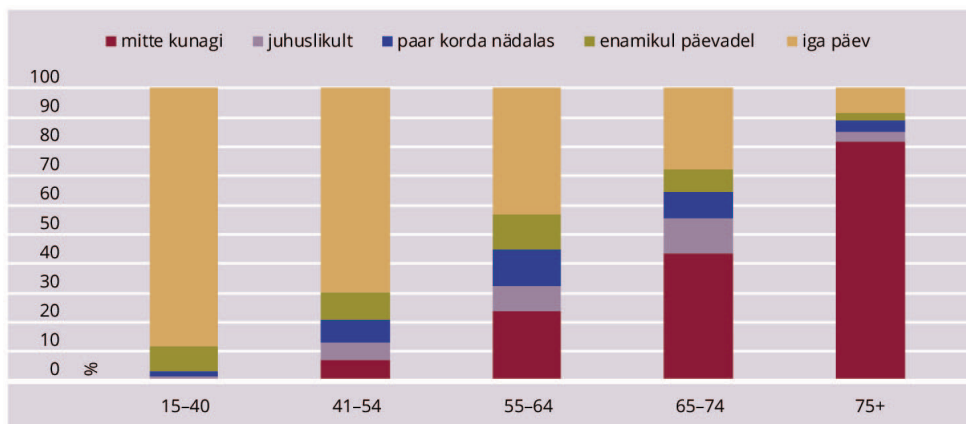
muutunud sisuliselt igapäevaseks tegevuseks, võib üle 55aastaste ja eriti üle 65aastaste puhul rääkida ikka veel digitaalsest lõhest. Inimeste regionaalne paiknemine mõjutab internetikasutust Eestis vähe. Kuigi kolmandik maal elavatest inimestest ei kasuta interneti peaaegu mitte kunagi, on interneti mittekasutajaid ka linnades ligi 20 protsenti ning mittekasutamise peamiseks tunnuseks on vanus.

Miks on arvuti kasutamine tähtis? Peale selle, et digitaalne kirjaoskus annab inimestele juurdepääsu informatsioonile ning võimaldab suhelda riigiga, on tänapäeval arvuti ja interneti kasutamise oskusega seotud ka suur osa muust informatsiooni liikumisest: alates pangaarvete maksmisest kuni osaluseni igasugustes uuringutes. Selleks, et juhtida riiki ja ühiskonnast aru saada, vajame informatsiooni. Järjest enam

JOONIS 1. Arvutit vähemalt kord nädalas kasutavaid inimesi kogu rahvastikus ja 65–74aastaste seas aastal 2017, protsent

Allikas: autorite koostatud Eurostati andmete põhjal

JOONIS 2. Interneti kasutamine Eestis vanusrühmiti

Allikas: autorite koostatud ESS 2016 andmete põhjal

on uuringufirmad informatsiooni hankimisel hakanud lootma ainult internetis oma elu elavatele veebiuuringutele, mis aga välistavad puuduliku internetioskusega inimeste osaluse nendes. See tähendab, et ka informatsioon nende inimeste kohta jääb veebiuuringutes puudulikuks.

Artikli eesmärk on anda ülevaade Eestis korraldatud eksperimendist, mis püüdis muuta eakad, kes arvuteid ei kasuta, digiühiskonna liikmeteks. Kuigi eksperiment, mida analüüsimise, seadis eelkõige eesmärgiks uuringutes kõigi inimeste võrdse esindatuse riigi juhtimiseks oluliste andmete kogumisel, võivad selle tulemused olla kasulikud ka arvutialase kirjaoskuse edendajatele.

CRONOSE EKSPERIMENT EESTIS.

Euroopa Sotsiaaluuring (ESS) on teadlastega koostöös kogunud Euroopa riikide ühiskondade kohta andmeid alates 2002. aastast. Projekt on esinduslik andmete kasutajate suure arvu ja parima andmekvaliteedi poolest (Ainsaar 2015). Vastamise võimalikult suure määra saavutamiseks kasutati uuringus intervjuerijate abi, kes kogusid andmeid silmast silma intervjuudega. Äärmiselt hoolikalt jälgitakse, et kõigis riikides kogutaks andmeid täpselt ühtemoodi, sest on teada, et kõigil andmete kogumise meetoditel on oma kõrvalmõjud (Stoop *et al.* 2010). Kõik riigid peavad tagama mitte ainult andmete, vaid ka andmete kogumise võrreldavuse. Seetõttu pidid paljud riigid 2002. aastal, kui uuringut tehti esimest korda, looma küsitluste jaoks töötavate intervjuerijate meeskonnad uuesti, sest vahepealsetel aegadel olid uuringufirmad ja statistikaasutused läinud täielikult üle telefoniintervjuudele. Telefoniintervjuudel on aga hulk negatiivseid kõrvalmõjusid (Dillman *et al.* 2014) ja seetõttu ei sobi need pikemaks ja keerulisemaks andmete kogumiseks.

21. sajandil kasvas hoogsalt arvutit või nutiseadet omavate inimeste ja internetikasutajate hulk ning moodi läksid veebiuuringud. 2012. aastal tegi ka Eesti

Euroopa Sotsiaaluuringu meeskond eksperimendi Eestis ning korraldas samal ajal traditsioonilise Euroopa Sotsiaaluuringuga kombineeritud meetodiga uuringu, kus kõigepealt paluti vastajatel ise veebis ankeet täita ja nende juurde, kes ankeeti ei soovinud täita, läks küsitaja. Tulemused (Ainsaar *et al.* 2013) näitasid, et veebiuuringu element lisas uuringule kiirust, ei teinud uuringut kokkuvõttes kallimaks (kuigi ka mitte odavamaks) ja parandas andmete kvaliteeti. Ainukese puudusena selgus, et veebis ja silmast silma antud vastuseid ei saanud omavahel liita. Pärast veebi- ja mitteveebis vastajate taustatunnuste arvesse võtmist selgus, et uuringuviisi siiski mõjutab inimesi andma erinevaid vastuseid (*ibid.*).

Seega neli aastat pärast eelmist eksperimenti tehti Euroopa Sotsiaaluuringus uus katse, kuid seekord eesmärgiga teha ainult veebiuuring. Selleks et kaasata uuringusse siiski neid, kes arvutit ja interneti ei kasuta, oli ette nähtud jagada tasuta tahvelarvutid ja võimaldada tasuta interneti ning tehti paaritunnine koolitus neile, kellel ei olnud iseseisvat interneti kasutamise oskust, et nad saaksid uuringu osaleda. Uuring planeeriti mitmekordse longituuduuringuna, kus samu inimesi küsitleti mitu korda. Sellisel on võimalik ühe inimese kohta koguda suhteliselt suurem kogus informatsiooni (a), ilma et ühekordne vastamise koormus oleks suur ja (b) vajaduse korral analüüsida inimeste hoiakute või käitumise muutusi ajas.

Selleks, et optimeerida ressursside kasutust, küsiti kõigilt 2016. aastal Euroopa Sotsiaaluuringu tavauuringus osalejatelt, kas nad oleksid nõus osalema sellele järgnevas interneti paneeluuringus Cronos. Selline uuringu kavandamine võimaldas hiljem analüüsida ka veebiuuringu vastajate sotsiaalseid, väärtuselisi ja muid eripärasid, mille kohta küsiti Euroopa Sotsiaaluuringu intervjuus. Enamasti uuringute tegijatel selline võrdlusbaas puudub, sest uuringus mitteosalejate

kohta on heal juhul teada vaid nende vanus ja sugu. Uuringu korraldas Eesti Euroopa Sotsiaaluuringu meeskond koostöös rahvusvahelise eksperimendi meeskonnaga.

Sotsiaaluuringu esialgne valim oli Eesti suhtes esinduslik Eesti rahvastiku soo- ja vanusrühmade puhul. ESSi 1948 vastajast 428 ehk 22 protsenti ei kasutanud tavaelus internetti. Mittekasutajatest 82 ehk 19 protsenti andis nõusoleku siiski veebiuuringus tahvelarvuti abil osaleda, kuid 346 keeldusid. Tulemus on suhteliselt sarnane 2014. aastal TNS Emori küsitlusuuringus saadud tulemusele, kus 18 protsenti inimesi arvas, et nad oleksid huvitatud tasuta arvuti ja interneti kasutama õppimisest ja veel 5 protsenti olid nõus selle eest ka maksma (TNS Emor 2014).

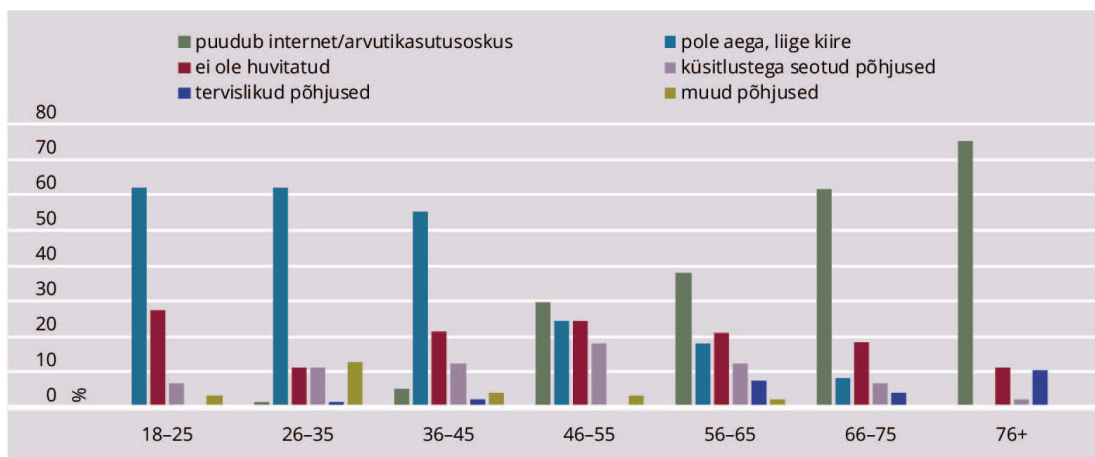
Cronose uuringus tõid nooremad inimesed internetiuuringus mitteosalemise põhjusena enamasti välja ajapuuduse, vanemad inimesed aga kehva või olematu arvutioskuse, interneti puudumise või kehva tervise (joonis 3). Kuigi kõiki keeldujaid püüti veenda siiski osalema, ei pannud neid ümber mõtlema ka võimalus saada tasuta internetiga tahvelarvuti. Seega keeldus enamik inimesi isegi võimalusest õppida arvutit, hoolimata sellest, et nende

peamine probleem oli just arvutioskuse puudumine.

Selleks, et täita korrektselt kõiki andmekaitse reegleid, pidime saama inimeste nõusoleku nende osaluse kohta rahvusvahelises uuringus. Kui projekti Tartu Ülikooli töörühm kõigi inimestega uuesti ühendust võttis, kinnitas oma nõusolekut saada arvuti ning osaleda uuringus vaid 46 inimest (10,7% interneti mittekasutanutest). Tüüpilised keeldumise põhjused olid eelnevaga sarnased: inimene ei oska internetti kasutada, on liiga kehva tervisega või liiga vana, et hakata proovima ja pole sellest lihtsalt huvitatud.

Kadu toimus ka arvutite üleandmise käigus. Seega kokku vaid 38 inimest ehk 8,9 protsenti interneti mittekasutajatest olid lõpuks nõus osalema ning võtsid ka tegelikult tahvelarvuti vastu.

Veebiuuring koosnes kuuest küsimustikust, mille täitmiseks kulus hinnanguliselt 20 minutit ja mida tuli täita igal teisel kuul kokku ühe aasta jooksul (veebuarist 2017 veebruarini 2018). Uuring käsitles küsimusi arvamuste ja väärtuste, perekonna, töö, sotsiaalsete ja poliitiliste teemade, tervise jm kohta. Osalemise motiveerimiseks said vastajad Partner e-kinkekaardid väärtusega viis eurot küsimustiku kohta.

JOONIS 3. Internetiuuringus osalemise keeldumise põhjused ja vanus

Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

Kõigi uuringus osalejate jaoks oli olemas telefoninumber, millele helistades võis küsimustiku täitmisel tekkinud probleemide korral abi saada. Arvuti saanud said ka kirjaliku juhise selle kasutamiseks.

KAS ARVUTITE JAGAMISEGA SAAB UURINGUD ESINDUSLIKUMAKS MUUTA?

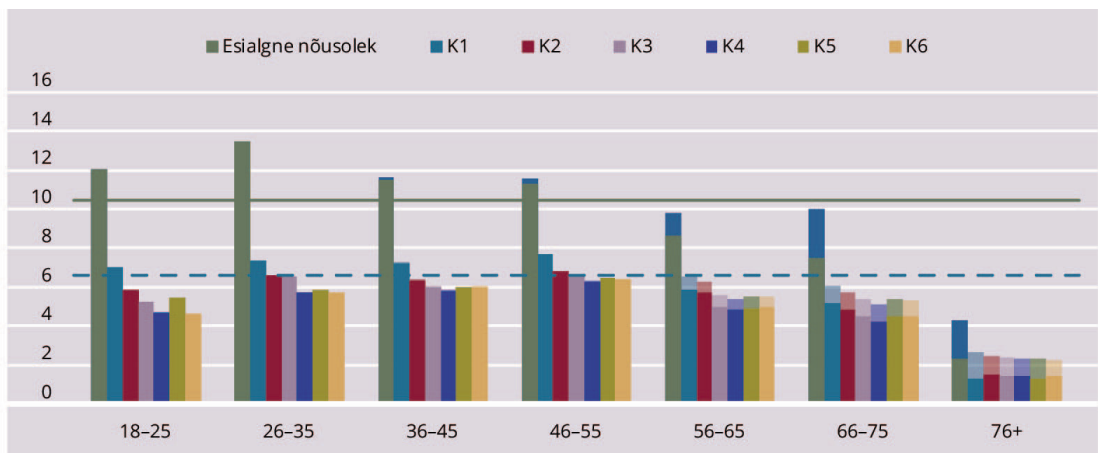
Uuring toimus mitmes etapis ühe aasta jooksul. Esialgse arvutite jagamise efekti hindamiseks analüüsisime kõigepealt veebiuuringus osalemise nõusoleku andnud inimeste koosseisu ning nende käitumist uuringu esimeses küsitluslaines (joonis 4). Paljude uuringute puhul jäi esimene laine ka viimaseks.

Jooniselt 4 näeme, et kuni 55aastased inimesed olid veebiuuringule nõusoleku andnute seas mõnevõrra ülesindatud, vanemad kui 55 alaesindatud ja arvutite jagamine parandas üle 56aastaste esindatust. 76aastaste ja vanemate inimeste esindatus paranes suhteliselt kõige enam, kuid kokkuvõttes siiski mitterahuldavale tasemele. Valikuuringute teooria järgi peab korralikus uuringus olema rahvastikurühmadel võimalikult võrdne esindatuse võimalus. Seega saavutati arvutite pakkumise efekti ning enam-vähem hea

tulemus kuni 75aastaste seas, aga mitte 76aastaste ja vanemate seas.

Veelgi huvitavam on inimeste käitumine tegelikus uuringusituatsioonis. Esimesele uuringulainele vastas 61 protsenti nendest, kes olid andnud nõusoleku osaleda veebiuuringus. Kõige enam oli veebiuuringus mittevastajaid, võrreldes lubanutega, noorte, kuni 35aastaste seas (vastamismäär 56%), samal ajal kui vanemad inimesed osutasid kohusetundlikumateks vastajateks (vastamismäär 66–75aastaste seas 63%, 76aastaste ja vanemate seas 61%, joonis 4). Seega vähenes nooremate ülesindatus (v.a 46–55aastaste seas) ja üle 76aastaste alaesindatus. Uute arvutikasutajateta oleks olnud ka 56–75aastaste esindatus väiksem. Seega aitasid lisaarvutid parandada just kriitiliste vanuserühmade esindatust. Uuringu jätkudes toimus ootamatu pööre ning 18–25aastaste rühm kaotas kiiresti vastajaid ning nende esindatus muutus problemaatiliseks.

Ka meeste ja naiste vastamiskäitumises ilmnes olulisi erinevusi. Meeste seas oli tegelikult internetis vastamisel kadu suurem ja nad olid pigem alaesindatud, v.a vanusegrupp 66–75. Seevastu olid

JOONIS 4. Internetiuuringus osalejaid 10 000 vastavas vanuses elaniku kohta Eestis

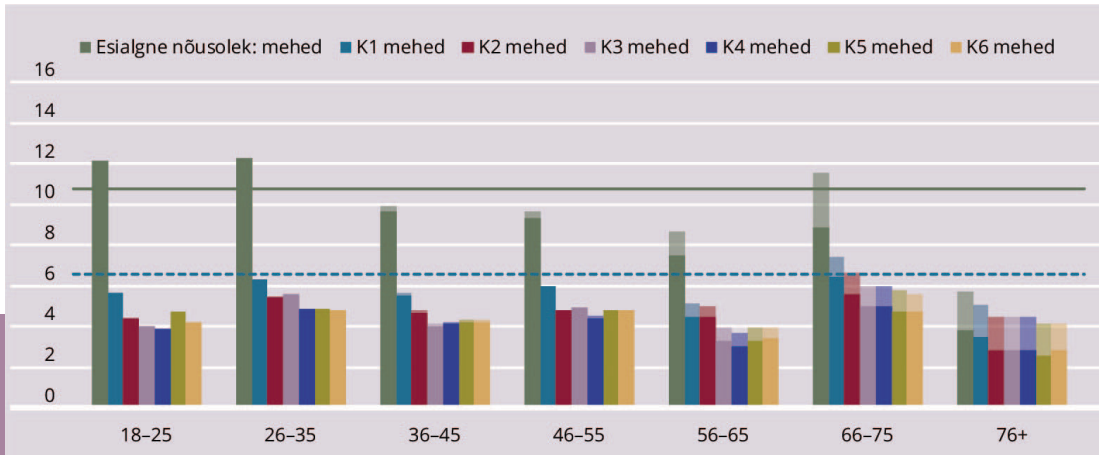
Märkus: K1, K2 jne on küsitluslained; jooned näitavad Eesti keskmist ehk soovitud tulemust esialgse nõusoleku ja 1. küsitluslaine puhul, heledamad alad tulpadel näitavad arvutite saajaid

Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

meeste rühmad alaesindatud enam-vähem ühtlaselt, samas kui nooremad ja keskealsed naised olid tugevamalt ülesindatud ja vanemad naised tugevamalt alaesindatud. Kõige suurem vahe meeste ja naiste käitumises oli üle 76aastaste puhul, kus meeste esindatus internetiuuringus oli

samal tasemel nooremate meestega, samas kui üle 76aastaste naiste rühm oli nooremate naiste rühmast kolm kuni viis korda kehvemini esindatud.

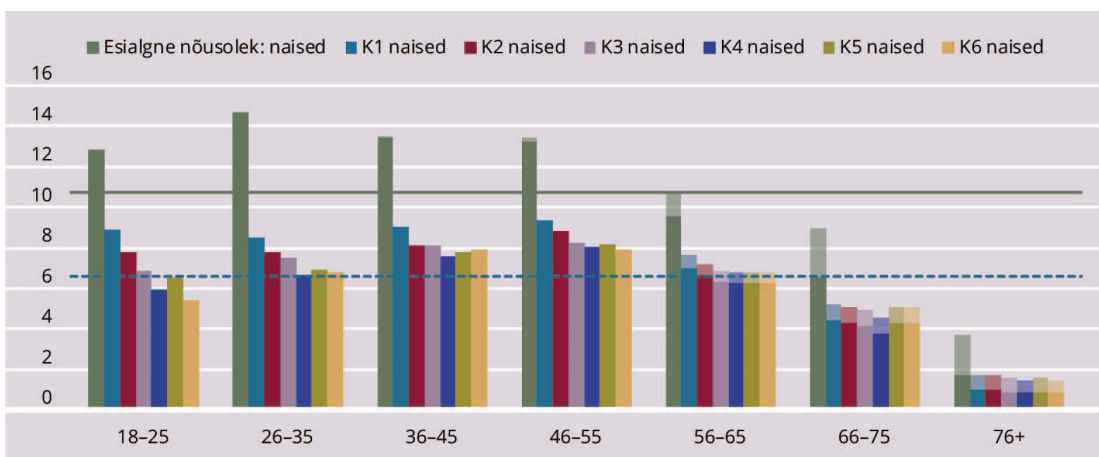
Teises küsitluslaines toimus veel mõningane vastajate kadu (joonis 5 ja 6), kuid pärast teist küsitluslaint vastasmäär

JOONIS 5. Veebiuuringu esinduslikkus: mehed. Uuringus osalejaid 10 000 vastavas vanuses elaniku kohta Eestis

Märkus: K1, K2 jne on küsitluslained; jooned näitavad Eesti keskmist ehk soovitud tulemust esialgse nõusoleku ja 1. küsitluslaine puhul, heledamad alad tulpadel näitavad arvutite saajaid

Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

JOONIS 6. Veebiuuringu esinduslikkus: naised. Uuringus osalejaid 10 000 vastavas vanuses elaniku kohta Eestis

Märkus: K1, K2 jne on küsitluslained; jooned näitavad Eesti keskmist ehk soovitud tulemust esialgse nõusoleku ja 1. küsitluslaine puhul, heledamad alad tulpadel näitavad arvutite saajaid

Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

stabiliseerus ja muutus järgmistes lainetes vähe. Kõigi lainete peale kokku oli meeste hulgas respondentide kadu uuringu jooksul suurem kui naiste hulgas (viimases küsitluslaines vastas 44 protsenti esialgu värvatud meestest vs. 54 protsenti värvatud naistest).

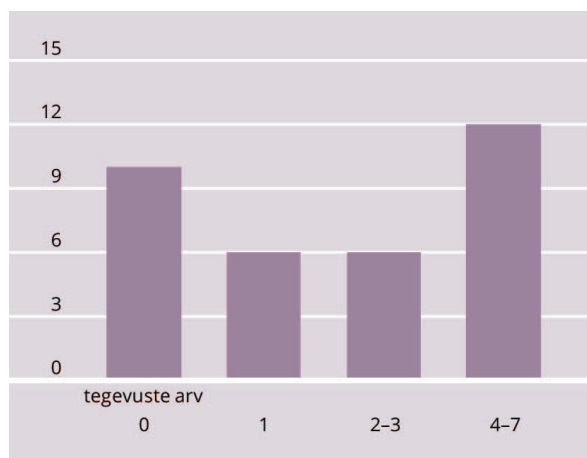
KAS ARVUTIÕPPIJA OLI TÜÜPILINE ARVUTIKIRJASOKAMATU? Järgmisena tahtsime teada, kas tahvelarvuti vastu võtnud inimesed erinesid millegi poolest keeldunudest. Selleks võrdlesime tahvelarvuti vastuvõtnuid ja sellest keeldunud inimesi sotsiaaldemograafiliste tunnuste ja väärtushinnangute põhjal. Vajaliku informatsiooni andis kõigi osalus traditsioonilises silmast silma intervjuus enne veebiuuringut.

Selgus, et tahvelarvuti vastuvõtnute keskmine vanus oli 69 aastat (ülejäänud arvuti mittekasutajatel 71 aastat, erinevus statistiliselt mitteoluline), ka oli nende seas võrreldes ülejäänud interneti mittekasutajatega proportsionaalselt rohkem eesti kodukeelega inimesi. Tahvelarvuti vastuvõtnute hulgas oli rohkem neid, kelle isiklikud väärtushinnangud kajastasid avatust uutele võimalustele ja muutustele, samuti neid, kelle jaoks oli oluline mõista endast erinevaid inimesi ning kes väärtustasid tugevat riiki, mis suudaks kaitsta oma kodanikke. Sugu, haridus, üldine usaldus teiste vastu ja tervise enesehinnang ei erista arvuti uuskasutajat mittekasutajast.

Panime kõik inimeste omadused lineaarsesse regressioonimudelisse, mille abil analüüsisime veelkord seda, mis eristab arvuti uuskasutajat arvuti õppimisest keeldujast. Selgus, et mudelis olid olulised kodune keel ja vanus ning eelmainitud endast erinevate inimeste mõistmine ja tugeva riigi väärtustamine. Eestikeelne ja noorem interneti mittekasutaja oli rohkem valmis arvutit õppima, samuti oli see valmidus suurem neil, kes peavad oluliseks erinevate seisukohtade ärakuulamist ja tugevat riiki, mis suudaks oma kodanikke kaitsta.

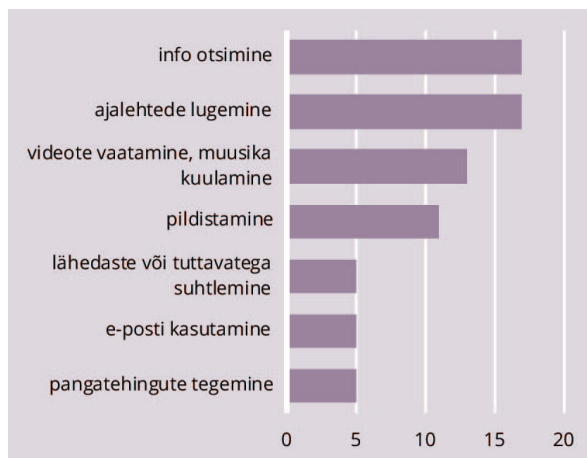
EKSPERIMENDI MÕJU ÜHISKONNALE EHK KAS TAHVELARVUTI UUSKASUTAJAD HAKKASID DIGIKODANIKEKS?

Need inimesed, kes said uuringuprojekti raames tahvelarvuti, osalesid uuringus järjekindlalt. Vastamismäär arvuti uuskasutajate seas oli küsitluslaine kohta keskmiselt 90 protsenti, samal ajal kui teistel keskmiselt 75 protsenti. Uuringu lõppedes tegime järeluuringu kõigi seas, kes arvuti said, ja saime teada, et umbes kaks kolmandikku tahvelarvuti saanud uuskasutajatest kasutasid tahvelarvutit ka muul kui teadusprojektis osalemise otstarbel (joonis 7). Kõige rohkem kasutati tahvelarvutit lihtsamaks tegevuseks, nagu ajalehtede lugemiseks, info otsimiseks, videote vaatamiseks, muusika kuulamiseks ja pildistamiseks (joonis 8). Need olid ka tegevused, millega piirdusid tahvelarvutit vähem kasutanud inimesed. Vaid iga seitsmes hakkas aasta jooksul kasutama e-posti või muul moel lähedaste või tuttavatega suhtlema (nt Facebook, Skype). Ka internetipanga kasutamine ja internetist toodete/teenuste tellimine oli algajate arvutikasutajate jaoks samm, mida paljud ei julgenud teha, mitmed väljendasid kartust, et võivad midagi valesti teha või

JOONIS 7. Muude tegevuste arv tahvelarvutit kasutades (peale küsitlustele vastamise)

Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

JOONIS 8. Uuringus osalenute tahvelarvuti kasutamine eri tegevusteks
Allikas: autorite koostatud Cronose uuringu andmete põhjal

Enamik arvuti uuskasutajatest vajas internetioskuste rakendamisel mingil hetkel vahetut juhendamist ja kõrvalist abi.

ei oska internetis rahaasjadega turvaliselt käituda. Siiski olid kaks vastajat näiteks tellinud tahvelarvuti kaudu endale kuuldeaparaadi. Üks vastaja kasutas aga tahvelarvutit hoopiski omamoodi innovaatilistel viisil – luubina.

Probleeme esines tahvelarvuti käsitsemisel keskmiselt viiel arvutisaajal kuuest, enamasti saadi sel juhul kõige rohkem abi lastelt või lastelastelt või ka uuringu abitelefoni või abimaterjalidest. Ülikooliga võtsid abitelefoni helistades ühendust umbes pooled tahvelarvuti saanud respondendid, sealjuures osa neist korduvalt. Kokkuvõttes võibki väita, et arvuti uuskasutajatest mõned otsisid ka ise probleemide korral raamatutest ja

abimaterjalidest tuge, aga enamik inimesi vajas interneti kasutamisel mingil hetkel vahetut juhendamist.

KOKKUVÕTE. Inimeste osalust digitaalses internetimaailmas loetakse peagi elementaarseks eelduseks, et ühiskonnas hakkama saada. Näiteks on paljud ametiasutused oma teenused ning info liikumise kujundanud eelkõige internetikasutajatele mõeldes ja uuringud, mis koguvad riigi toimimiseks vajalikku informatsiooni, korraldatakse sageli internetipõhiselt. Seega on sotsiaalsete rühmade esindatus veebimaailmas oluline nii riigile, demokraatia toimimiseks kui ka inimeste ühiskonnas toimetuleku seisukohast.

Artikkel annab ülevaate teaduseksperimentist, mille käigus sooviti seni arvuti-võõraid inimesi digimaailma kaasata. Nii e-riigi kui ka e-ühiskonna arendamiseks on Eestis suurim probleem, et eakamad inimesed on digitaalses infomaailmas suurel määral alaesindatud. Kokku ei ole interneti kasutamise võimekust umbes 21 protsendil Eesti 15aastastest ja vanematest inimestest, kuid enamasti täheldatakse probleeme interneti kasutamisega alates 55 eluaastast. Eriti kehv on internetikasutus 76aastaste ja vanemate naiste seas.

Uuringu tulemus näitas, et umbes kümme protsenti arvutikirjaoskamatumest oleks nõus majanduslike võimaluste olemasolul proovima arvutikasutajaks hakkamist. Pigem haaravad sellest võimalusest kinni eestikeelsed, nooremad, kes enda arust mõistavad paremini teisi kaasinimesi ning väärtustavad tugevat riiki. Sugu, haridus ja tervis ei olnud arvuti õppimise tahtega oluliselt seotud.

Spetsiifiliselt veebiuuringute puhul järeldasime, et eakate alaesindatuse tõttu arvutikasutajate seas ei saa ainult veebiküsitlust kasutavaid uuringuid Eestis rahvastiku puhul esinduslikeks lugeda. Seda olukorda ei paranda ka sellele eärühmale arvutite andmine. Lisaks on arvutitega nõustujad selektiivne rühm.

Pikaajaliste veebiuuringute puhul (nn omnibussid) võib probleemiks olla ka noorte alaesindatus.

Umbes kaks kolmandikku eksperimen-
dis osalenud arvuti uuskasutajatest õppisid
aasta jooksul iseseisvalt juurde mitme-
suguseid arvutioskusi. Probleemide korral
arvuti kasutamisel eelistatakse inimlikku
abi (infotelefon, teine inimene).

Tänuavaldus. Täname rahvusvahelist
Cronose meeskonda (Ana Villar, Elena
Sommer, Bjørn-Ole Johannesen, Didrik
Finnøy), SERISSi, Euroopa Sotsiaaluuringu
meeskonda ja Statistikaametit, kes oli ESSi
uuringu hea koostööpartner. Samuti oleme
tänuiliku Ave Rootsi kasulike märkuste
ja tähelepanekute eest artikli esimesele
versioonile.

KASUTATUD KIRJANDUS

- AINSAAR, M. (2015). Euroopa Sotsiaaluuring annab vastused riigi juhtimiseks vajalikele küsimustele. – Riigikogu Toimetised, 32, 152–259.
- AINSAAR, M., LILLEOJA, L., LUMISTE, K., ROOTS, A. (2013). ESS mixed mode experiment results in Estonia (CAWI and CAPI Mode Sequential Design). – https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/ssi/ess_dace_mixed_mode_ee_report.pdf
- AIT, J. (2016). Interneti ja e-kaubanduse kasutamise eripäradest. – Saar, E. (toim.). Sotsiaaltrendid, 7. Tallinn: Eesti Statistika, 92–120.
- DILLMAN, D. A., SMYTH, J. D., CHRISTIAN, L. M. (2014). Internet, phone, mail, and mixed-mode surveys: The tailored design method. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- EESTI INFOÜHISKONNA ARENGUKAVA 2020. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. – https://www.mkm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/eesti_infouhiskonna_arengukava.pdf
- [ESS] ESS ROUND 8: EUROPEAN SOCIAL SURVEY ROUND 8 DATA. (2016). Data file edition 1.0. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
- EUROSTAT. (2018). Households – reasons for not having internet access at home [isoc_pibi_rn].
- EUROSTAT. (2018a). Individuals using the internet for interacting with public authorities [isoc_bde15ei. – http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_bde15ei&lang=en
- HALAPUU, V., VALK, A. (2013). Täiskasvanute oskused Eestis ja maailmas: PIAAC uuringu esmased tulemused. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- PRUULMANN-VENGERFELDT, P., ROOTS, A., STRENZE, T., AINSAAR, M. (2015). Tehnoloogiarikkas keskkonnas probleemilahenduskuse tase ja IKT kasutus Eesti elanike hulgas. PIAAC uuringu temaatiline aruanne nr 5. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- STOOP, I., BILLIET, J., KOCH, A., FITZGERALD, R. (2010). Improving survey response: Lessons learned from the European social survey. Chichester: John Wiley & Sons.
- TNS EMOR. (2014). Kodanike rahulolu riigi poolt pakutavate avalike e-teenustega 2014. – https://www.mkm.ee/sites/default/files/avalikud_e-teenused_2014_lopparuanne_tns_emor_korrigeeritud05022015.pdf